

تشخیص و توسعه فرصت های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی بخش زرآباد

حبیب الله سالارزهی^۱، آرمینا میرزاده^۲، عبدالعزیز ولی نفس^۳

^۱ دانشیار گروه مدیریت، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان

^۲ دانش آموخته مدیریت بازرگانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان

چکیده

کارآفرینی از فعالیت هایی است که می تواند به نوعی برطرف کننده بسیاری از چالش های عمده بزرگ (همچون بیکاری، درآمد پایین، عدم تنوع اقتصادی و ...) در مناطق روستایی باشد و در سایر جنبه های زندگی انسانی روستاییان نیز تأثیر مثبت ایجاد کند. مطالعه حاضر با هدف بررسی توسعه فرصت های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی بخش زرآباد صورت گرفته است. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و به لحاظ هدف کاربردی است، که با مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای، همچنین با پخش ایده های کارآفرینی کشاورزی بین خبرگان منطقه، داده‌های مورد نیاز گردآوری شد. بنابراین، می توان نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی در بخش کشاورزی راهکاری جدید در نظریه های توسعه برای توانمند سازی و ظرفیت سازی در راستای دستیابی به توسعه کارآفرینی است. رشد و توسعه بخش کشاورزی زمینه های لازم را برای پیشرفت دیگر بخش ها فراهم می سازد و بدون آن، عوامل و نهاده های لازم برای فعالیت سایر بخش های اقتصادی فراهم نمی شود. به دلیل توانمندی ها و ظرفیت های بالای منطقه، آستانه نوآوری و خلاقیت در بخش کشاورزی مناطق روستایی نیازمند بازنگری و ارائه سیاست های مناسب برای رفع محدودیت ها و استفاده از توان های موجود روستایی و کشاورزی است. همچنین نیازمند مرکز تحقیقات کشاورزی، حمایت دولت از کارآفرینان، فراهم کردن زیرساخت ها و امکانات کشاورزی و راه اندازی کارخانه هایی برای تولید کارتن، تولید آب میوه انبه، موز، و هندوانه و ... است تا کارآفرینی کشاورزی بیش از پیش توسعه یابد.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی کشاورزی، کارآفرینی روستایی، مناطق روستایی، زرآباد.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه، در اکثر کشورها، توجه خاصی به کارآفرینی^۱ و کارآفرینان می‌شود. یکی از ابعاد بسیار مهم نظریه‌های توسعه پایدار روستایی، توسعه اقتصادی همگام با توسعه اجتماعی و اکولوژیکی است، این اندیشه اقتصادی امروزه، توجه ویژه‌ای به فعالیت‌های خودجوش اقتصادی، تحت عنوان کارآفرینی روستایی دارد و راهکار جدیدی نیز در نظریه‌های توسعه در مناطق روستایی به شمار می‌آید (هریوت^۲، ۲۰۰۲، ۲). کشورهای اروپایی، آمریکا و برخی کشورهای آسیایی مانند چین، مالزی، هند و ... در زمینه کارآفرینی روستایی نسبت به سایر کشورها پیشتاز می‌باشند، و با اجرای برنامه‌هایی در این زمینه، نرخ بیکاری را به شدت پایین آورده و به توسعه مناطق روستایی خود کمک شایانی نموده اند (بهرامی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: صص ۳۸-۳). در کشور ایران نیز مقوله کارآفرینی و خود اشتغالی نواحی روستایی در برنامه‌های عمرانی قبل از انقلاب اسلامی در قالب توسعه بخش کشاورزی و عمران ناحیه‌ای مطرح شد که به دلیل تقلید صرف از الگوهای غربی و وجود دولت اقتدارگرا، در زمینه شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها، خلاقیت‌ها، نوآوری‌ها و خطرپذیری‌ها ناموفق بود. پس از انقلاب اسلامی در برنامه‌های پنج ساله اول تا سوم توسعه (۱۳۶۸ تا ۱۳۸۳) اقدامات راهبردی‌ای که بتواند زمینه کارآفرینی اشتغال‌زا را در جامعه روستایی نهادینه کند، دیده نمی‌شود. برای اولین بار در برنامه پنج ساله چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸) به طور مستقیم به واژه کارآفرینی اشاره و زمینه‌های توجه به کارآفرینی و اشتغال‌زایی از طریق دولت ایجاد شد (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۸۵). لذا یکی از اهداف کلان توسعه در اغلب کشورها و از جمله کشور ما، کاهش بیکاری و توسعه فعالیت‌های شغلی است. امروزه مبحث اشتغال صرفاً یک بحث اقتصادی یا مربوط به یک کشور خاص نیست، بلکه تقریباً تمامی جوامع به نوعی با معضل بیکاری دست به گریبان هستند و ابعاد این معضل، تمامی بخش‌ها از جمله امور اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی و امنیتی را نیز متأثر ساخته است. در ایران هم این معضل یکی از مهم‌ترین مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی کشور می‌باشد. شکی نیست که افزایش اشتغال و کاهش بیکاری یکی از بارزترین اهداف برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران اقتصادی کشور است و رسیدن به این مهم، سرآغاز از میان بردن بسیاری از مشکلات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی خواهد بود (افتخاری و سجاسی قیداری، ۱۳۸۹: ص ۱۵). بنابراین، برای رسیدن به توسعه روستایی می‌بایستی زمینه‌ی توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در بین ساکنین روستا فراهم گردد؛ و این امر می‌تواند در قالب کارآفرینی بروز یابد (ویرهول^۳، ۲۰۰۱، ص ۴). همچنین، در بخش کشاورزی نیز که از آن به عنوان محور توسعه یاد می‌شود، توجه به این امر می‌تواند توسعه کارآفرینی را در مناطق روستایی ایجاد کند (نجفی و یعقوبی، ۱۳۸۴). بنابراین، کارآفرینی کشاورزی از ضروریات توسعه روستایی به شمار می‌رود.

بخش زراعت به عنوان منطقه مورد مطالعه، به دلیل قرارگیری در شرایط آب و هوایی مناسب با دشت‌های وسیع نسبتاً هموار و حاصل خیز و با وجود وسعت اراضی، نیروهای ارزان، غنای آب‌های زیرزمینی و دارای بیش از ۷۰۰۰ هکتار زمین مرغوب کشاورزی زیر کشت آبی و ۴۰۰۰ هکتار آیش و ۵۰۰۰۰ هکتار دیمی بوده که عمده محصولات این بخش را موز به گونه‌ای که نیمی از موز کشور به میزان حدود ۴۰ هزار تن در طول سال را در کنار محصولات هندوانه خارج از فصل به میزان ۱۲۰ هزار تن در طول سال، و همچنین کشت محصولاتی خارج از فصل مانند، گوجه، انبه، چیکو، سیب‌آبل، گواوا، کنار، خرما، لیمو، بادمجان، آلوئه ورا و ... رونقی خاص دارد.

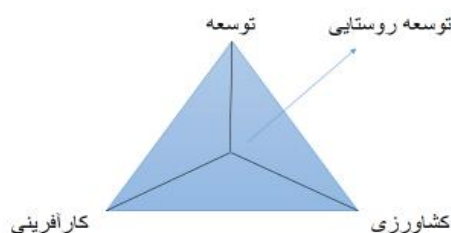
در نتیجه، این بخش به دلیل دارا بودن پتانسیل‌های بالای اکولوژیکی (طبیعی و انسانی) در زمینه کشاورزی می‌تواند از مناطق و قطب‌های مهم کشاورزی در سطح استان سیستان و بلوچستان و ملی به شمار آید؛ ولی تاکنون به دلیل نبود

^۱ - Entrepreneurship

^۲ - Heriot

^۳ - Verheul

نگرش‌های کارآفرینانه در برنامه‌های توسعه، از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بخش زراعت در حوزه کشاورزی استفاده نشده، و عمدتاً به صورت معیشتی و آسیب پذیر است؛ که می‌توان با توسعه کارآفرینی کشاورزی در منطقه مورد مطالعه کارآفرینی را بیش از پیش توسعه داد. از این رو، پرسشی که مطرح می‌شود، این است، ظرفیت کشاورزی زراعت چگونه است و با شناسایی فرصت‌ها چگونه می‌توان کارآفرینی را افزایش داد؟

شکل ۱. پیوند توسعه، کارآفرینی و کشاورزی در توسعه روستایی

ادبیات پژوهش

کارآفرینی

ریچارد کانتیلیون^۴ برای نخستین بار مفهوم کارآفرینی را به بی‌اطمینانی و ریسک را تحمل می‌کند، تشخیص داد (داورخانی و همکاران، ۱۳۹۰). جین باتیست سی، بر نقش مدیریتی کارآفرین تأکید دارد، جوزف شومپتر تئوری کارآفرینی را با تئوری توسعه اقتصادی پیوند می‌دهد، به باور وی، کارآفرینی، ساده‌ترین وسیله توسعه اقتصادی از راه نوآوری به عنوان یک عنصر اصلی است (لوردکیپانیدز^۵، ۲۰۰۵، ۷۸۸). کرزنر^۶ (۱۹۷۹)، معتقد است، مشکل اصلی اقتصاد هر جامعه‌ای از درک نکردن فرصت‌ها نشأت گرفته است و از دید وی کارآفرینی، یعنی آگاهی از فرصت‌های سودآور و کشف نشده. و شومپتر^۷، کارآفرینی را عامل محرک رشد اقتصادی می‌داند و سوتو^۸ از آن به عنوان پایه و اساس توسعه یاد می‌کند (موهپاترا^۹، ۲۰۰۷، ۱۶۳).

استیونسون^{۱۰}: کارآفرینی را فرایند خلق ارزش همراه با منابعی منحصر به فرد جهت بهره‌برداری از یک فرصت می‌داند (احمدپورداریانی، ۱۳۹۱). تامپسون^{۱۱} نیز کارآفرینی را موقعیت‌یابی و بهره‌برداری از فرصت‌هاست می‌داند (احمدپور داریانی، ۱۳۸۰). به طور کلی می‌توان جمع بندی تعریف کارآفرین را در نمودار (۲) به طور خلاصه نشان داد.

⁴- Cantillon

⁵- Lordkipanidze

⁶- Kirzner

⁷- Schumpeter

⁸- Soto

⁹- Mohapatra

¹⁰- Stevenson

¹¹- Thompson

شکل ۲. تعریف کارآفرینی (میرمیران، ۱۳۸۴).

کارآفرینی روستایی

تاکنون مطالب زیادی در رابطه با تئوری کارآفرینی منتشر شده است، اما هنوز، توسعه‌ی کارآفرینی در جوامع روستایی جا نیفتاده است، کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع، کارآفرینان روستایی همان ویژگی‌هایی را دارند که کارآفرینان مناطق دیگر دارند، حتی به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت‌ها و محیط‌های روستایی، همچنین به دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط‌های روستایی، کارآفرینان روستایی باید به مراتب، قدرت ریسک‌پذیری بیشتری نسبت به دیگران داشته باشند (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷). پترین، کارآفرینی روستایی را به سه صورت زیر تعریف می‌کند:

- کارآفرینی به عنوان نیرویی می‌تواند، منابع دیگر را برای پاسخ‌گویی به یک تقاضای بی‌پاسخ بازار، بسیج کند؛

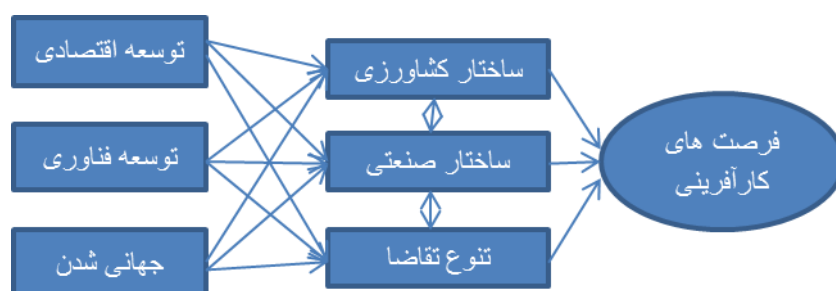
- توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ است؛

- فرایند خلق ارزش، به وسیله‌ی ترکیب مجموع‌های واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت (پترین^{۱۲}، ۱۹۹۴). ریگان، کارآفرینی روستایی فراهم‌کننده زمینه اشتغال، افزایش درآمد و تولید ثروت، بهبود دهنده کیفیت زندگی و کمک‌کننده به افراد محلی برای مشارکت در اقتصاد است (ریگان، ۲۰۰۲). ورتمن، کارآفرینی روستایی، عبارت است از «ایجاد سازمانی جدید که تولیدی جدید یا خدماتی را معرفی، یا بازار جدیدی را ایجاد کند یا از فناوری جدید در محیط روستایی استفاده کند» (نقل از هریوت، ۲۰۰۲: ۲).

¹² - Petrin

مفهوم کارآفرینی کشاورزی

فرانسوکنه و نیکلاس بودو زمین را یگانه سرچشمه ثروت می دانند و کشاورزان را کارآفرین می خوانند و برای کارآفرینان، جایگاهی ویژه قائل اند (هزارجریبی، ۱۳۸۴: ۱۵۴). از آنجا که کشاورزی مهم ترین زمینه تأمین معاش روستاییان فقیر است و علاوه بر آن، نقشی مهم در تولید و اشتغال مولد دارد، در شرایط کنونی اقتصاد ایران با ویژگی های بارز همچون بیکاری، عدم تحرک، و محدودیت سرمایه گذاری، مدیریت تحرک بخشی و سرمایه گذاری، اهمیت این رسالت دو چندان می شود، چرا که تقویت کشاورزی و ایجاد تغییر در تولیدات کشاورزی و منابع طبیعی به ایجاد اشتغال های غیر کشاورزی، افزایش درآمد و افزایش تقاضا برای کشاورزی محلی و تولیدات غیرکشاورزی منجر خواهد شد. در نتیجه کارآفرینان بخش کشاورزی با بهره گیری از نیرویی که در خود برای حل خلاقانه مسائل، مخاطره پذیری، تحمل مشکلات، و نکاتی از این دست سراغ دارند، می توانند به زیرکی و ظرافت و با سرعت هرچه تمام تر، تهدیدات و تنگنای محیطی را تبدیل به فرصت کنند و درشرایطی سخت و پیچیده مانند توسعه پرشتاب فناوری، جهانی شدن و اقتصاد چندملیتی، به کشف و بهره برداری فرصت هایی جدید بپردازند که نفع خود آنها و سرانجام نیز رفع تنگنای جامعه روستایی را در پی خواهد داشت (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹).

شکل ۳. عوامل تعیین کننده کارآفرینی در بخش کشاورزی (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹).

بنابراین، کشاورز کارآفرین کسی است که با آینده نگری خاص و با در نظر گرفتن منابع و محدودیت های محیطی، عبرت گرفتن از گذشته خود و دیگران، متناسب با دانش بومی و نوین، با شخصیتی تحویلپذیر به همراه مخاطره پذیری، نوآوری و خلاقیتی بالا بهترین و آخرین موقعیت های اقتصادی و بازاری را شناسایی، ارزیابی و کشف می کند و بر اساس نبوغ خود و با راهنمایی های بیرونی و با رعایت حقوق مکانی، فضایی و انسانی، به بهره گیری عقلانی، شایسته و اقتصادی از فرصت های بالقوه و بالفعل کشاورزی می پردازد. از ویژگی های کارآفرینان کشاورز، روشی است که برای حل مسئله در پیش می گیرند. آنها معتقدند برای رسیدن به راه حلی خلاقانه، ابتدا لازم است مشکل اصلی یا مسئله واقعی، شناخته و تعریف شود. کارآفرینان کشاورز هر مشکلی را حاوی دو جزء تهدید و فرصت میدانند و معتقدند برای رسیدن به راه حل مناسب لازم است هم تهدیدها و هم فرصت های مسئله دقیقاً شناخته شود. (Kayne, 2002: 5). البته باید در نظر داشت که موفقیت کارآفرینی در بخش کشاورزی مناطق روستایی مستلزم پیوند ناگسستنی با بخش صنعت است و یا به عبارتی، صنعتی کردن کشاورزی است، چون بین بخش های صنعت و کشاورزی ارتباط پیشین و پسین وجود دارد. به عبارت دیگر، توسعه هر کدام از این بخشها در گرو توسعه بخش دیگر است، اما باید به طور طبیعی توالی در توسعه بخش های اقتصادی رعایت شود؛ یعنی روند توسعه باید از بخش کشاورزی شروع و سپس به بخش صنعت کشیده شود و در پایان، به بخش خدمات توسعه یابد، زیرا

تمامی تخصص ها و مهارت های فردی و اجتماعی مردم در کشورهای در حال توسعه در بخش کشاورزی تمرکز یافته است (قره باغیان، ۱۳۷۳: ۵۵۵).

جایگاه کارآفرینی در کشاورزی

امروزه کارآفرینی کشاورزی اهمیت زیادی پیدا کرده است. نقش کارآفرینان کشاورز برای توسعه نواحی روستایی می تواند بسیار حیاتی باشد؛ بنابراین پیدا کردن مفهوم جدیدی از معیشت برای کارآفرینان بسیار ضروری است. مسئولیت های محیطی کارآفرینی می تواند مبنایی برای استفاده از منابع طبیعی باشد و بر ارزش های غیر مادی و منابع طبیعی تجدید شونده تأکید ویژه ای داشته باشد. کارآفرینی سازگار با محیط، باید ویژگی های زیر را داشته باشد: توجه به محیط طبیعی، بومی، محلی، و منحصر به فرد. شرکت های کارآفرینی آنها به صورت فعالیت پایدار است، معمولا کوچک هستند. کارآفرینان کشاورز، در حوزه های مختلف می توانند اشغالیابی کنند و باعث رونق منطقه شوند (ایمنی قشلاق و هاشمی، ۱۳۸۸).

پیشینه تحقیق

مطالعات نشان می دهند که براساس فرصت ها و موانع پیش روی کارآفرینان روستایی و کشاورزی، چهار عامل به موفقیت بالای کارآفرینان در این بخش منجر می شود که عبارت اند از احساسات و انگیزه اولیه در کارآفرینان، هیجان، شوق، علاقه و تعهد (رکن الدین افتخاری و سجاسی قیداری، ۱۳۸۹).

براساس آنچه به عنوان رسالت مرکز توسعه کارآفرینی کشاورزی در اتسکوی نیویورک، افزایش تعداد کارآفرینان موفق کشاورزی و تنوع به فعالیت های کشاورزی مرتبط با تجارت بوده است که طی مطالعه ای مشخص شد؛ این از طریق تلاشهای مشارکتی کشاورزان و سرمایه گذاران در استفاده مناسب از منابع حاصل خواهد شد (CADE, 2006, 2). در مطالعه دیگری، نیازهای پایه ای کشاورزان برای توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی، سرمایه های مالی و اعتباری کافی، شرایط اقتصادی، دسترسی به سرمایه های موجود، فرصت های دسترسی به مشاوره، دسترسی به خدمات حمایتی، مشتریان و افراد مورد نیاز و ... بیان شده است که میتوان چنین مطالعاتی را در حوزه رویکرد محیطی و اقتصادی به کارآفرینی کشاورزی دانست (CADE: 2006, 3).

جان مولن هویز، در مطالعه خود بدین نتیجه رسیده است که برای برقراری پیوند منطقی میان بخش کشاورزی و توسعه اقتصادی ملی به کمک افرادی نیاز است که با ویژگی های خاص خود، بین این دو رابطه برقرار کنند؛ او از این افراد به عنوان کارآفرین کشاورزی یاد می کند (Molenhuis, 1996).

در مقاله ای رکن الدین افتخاری و همکاران بدین نتیجه رسیدند، که عوامل اقتصادی نسبت به عوامل اجتماعی و تکنولوژیکی از اهمیت زیادی در کارآفرینی کشاورزی از دیدگاه جامعه نمونه دارا بوده اند (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸).

در مقاله ای دیگر با عنوان راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی به این نتایج دست یافتند که در صورت توجه به توانمندی های کشاورزی و تقویت نوآوری و خلاقیت کارآفرینی در بخش کشاورزی مطالعه می توان به چالش های توسعه روستایی، بویژه ایجاد اشتغال و درآمد دست یافت (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹).

جمینی و همکاران، در سال (۱۳۹۳) در مقاله ای با عنوان شناسایی راهبردهای توسعه اشتغال در مناطق روستایی در دهستان بدر پرداختند، نتایج پژوهش نشان داد عواملی مانند نیروی فارغ التحصیل دانشگاهی، فراهم بودن زمینهای توسعه کارآفرینی و احداث بازهای محلی، زمینهای حاصل خیز و مراتع انبوه جهت کشاورزی، جاذبه های ژئوتوریستی و اکوتوریستی، ذخایر معدنی (آهک، ماسه و آب معدنی ...) از نقاط قوت و فرصت های توسعه کارآفرینی در روستاهای دهستان بدر می باشد.

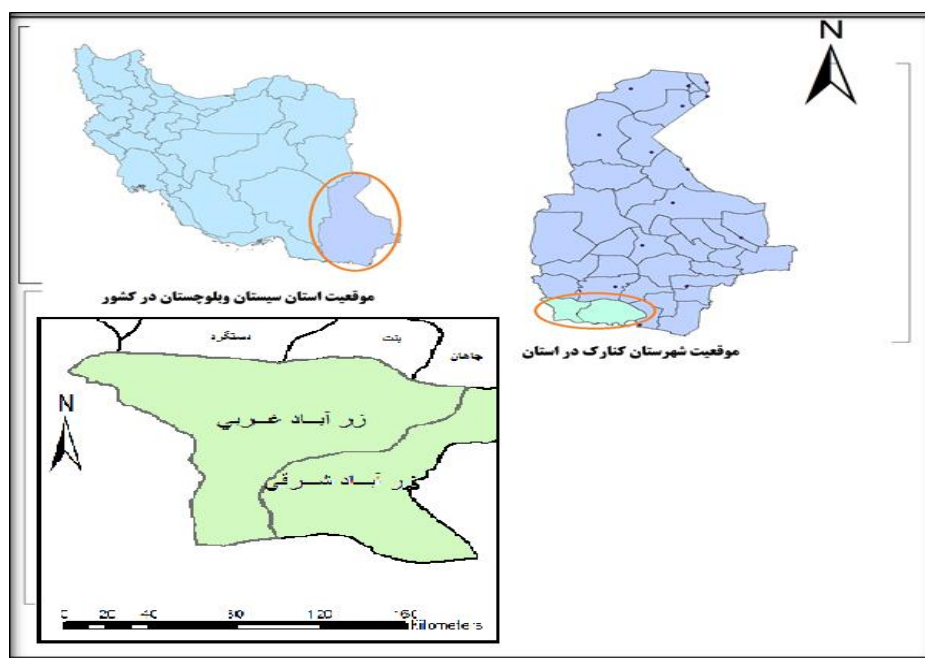
روش تحقیق

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی - توسعه ای است و روش تحقیق آن توصیفی - تحلیلی است. برای جمع آوری اطلاعات و داده های مورد نیاز، از بررسی های اسنادی و همچنین بخش قابل توجهی از اطلاعات دست اول نیز از طریق مصاحبه با ساکنین منطقه، مطالعات میدانی و هم چنین بازدید از منطقه مورد مطالعه به دست آمده است. جامعه آماری کشاورزان، مسئولان و صاحبان حوزه کشاورزی در مناطق روستایی زرآباد می باشد.

یافته های تحقیق

معرفی منطقه مورد مطالعه

بخش زرآباد واقع در شهرستان کنارک، در منتهی الیه جنوب غربی استان سیستان و بلوچستان، با جمعیت حدود ۲۱ هزار نفر و وسعت ۳ هزار و ۸۰۰ کیلومترمربع و دارابودن ۷۵ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان در فاصله ۱۷۰ کیلومتری مرکز شهرستان کنارک و مرکز شهرستان جاسک در مسیر محور مواصلاتی ترانزیتی کنارک به جاسک، ضمن قرار گرفتن در شاهراه اقتصادی محور شرق مسیر اتصال دو بندر مهم و استراتژیک چابهار و بندرعباس و نزدیکترین نقطه استان سیستان و بلوچستان به تنگه استراتژیک هرمز نیز می باشد. بخش زرآباد و یا همان «هندوستان کوچک»، دارای آب و هوای گرم و مرطوب بوده و در اوج گرمای تابستان به علت وزش بادهای موسمی «مونسون» معتدل و گرمترین نقطه کشور در زمستان است. و قرار گیری در شرایط آب و هوایی مناسب با دشت های وسیع نسبتا هموار و حاصل خیز، شرایط مناسبی برای توسعه فعالیت های کشاورزی و فعالیت وابسته به آن است، که می توان با شناسایی ظرفیت های بخش زرآباد در حوزه کشاورزی، کارآفرینی را در روستاهای بخش زرآباد را توسعه داد ولی عدم شناخت مردم از کارآفرینی آنچنان شاید و باید از پتانسیل های بخش زرآباد استفاده نشده است.

شکل ۴. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه بخش زرآباد (یافته های پژوهش، ۱۳۹۴).

وضعیت کشاورزی

در بخش کشاورزی بدون شک نقطه اول مستعد کشاورزی استان و یکی از نقاط مستعد کشور، بخش زراباد است و اکثر اهالی این بخش و بخش های همجوار و حتی استانهای دیگر کشور در زمینهای حاصلخیز این بخش به کار کشاورزی مشغول و البته بیش از ۶۰ درصد مردم زراباد کشاورز بوده و سالانه محصولات گرمسیری زیادی بصورت خارج از فصل به استانهای مختلف کشور و حتی خارج از کشور و کشورهای حاشیه خلیج فارس و ترکیه و عراق صادر می نمایند و آب سفره های زمینی غنی وجود دارد، که خشکسالی چند سال اخیر نیز نتوانسته در روند فعالیت کشاورزی این بخش خللی ایجاد کند. بخش زراباد دارای بیش از ۷۰۰۰ هکتار زمین مرغوب کشاورزی زیر کشت آبی و ۴۰۰۰ هکتار آیش و ۵۰۰۰ هکتار دیمی بوده که عمده محصولات این بخش را موز به گونه ای که نیمی از موز کشور به میزان حدود ۴۰ هزار تن در طول سال را درکنار محصولات هندوانه خارج از فصل به میزان حدودی بیش از ۱۲۰ تن در طول سال بالاخص در خارج از فصل معمول کشت، گوجه، انبه، چیکو، سیتاپل، گواوا، کنار، خرما، لیمو، بادمجان، آلوئه ورا و... رونقی خاص دارد که البته در این چند سال اخیر با حمایت های نه چندان خوب در بخش کشاورزی و عدم وجود تعاونی های کشاورزی، ازطرفیت ها و پتانسیل های بخش زراباد استفاده نشده، که می توان با برنامه ریزی و حمایت از کارآفرینان منطقه اشتغال را بین بومیان و شهرهای اطراف ایجاد کرد.

محصولات زراعی

سطح زیر کشت محصولات زراعی بخش زراباد در سال ۹۴ بالغ بر ۱۵۰۰۰ هزار هکتار بوده که ۱۰۰۰۰ هزار هکتار به کشت هندوانه اختصاص داشته است. بیش ترین محصول هندوانه در روستای گرکان، سول و دودر، سماعیل چات، گنجی و گنچک تولید می شود و رتبه ی اول سطح زیر کشت هندوانه در روستاهای بخش زراباد هستند. و کشت هندوانه عمدتاً به عنوان کشت اول اراضی در زراباد محسوب می شود. بعد از هندوانه، گوجه بیشترین کشت محصول در زراباد است، به نحوی که قریب به ۵۰۰ هکتار از اراضی زراعی بخش بدان اختصاص یافته است، که از این میزان سطح زیر کشت بالغ بر ۱۰۰۰۰ هزار تن محصول برداشت شده است. عمده ترین محصولات زراعی زراباد، نیز شامل هندوانه، موز، انبه، گوجه و پیاز می باشد (جهاد کشاورزی شهرستان کنارک، ۱۳۹۴).

جدول ۱. آمار محصولات زراعی بخش زراباد

نام محصول		سطح زیر کشت (هکتار)			عملکرد (هکتار / کیلوگرم)			عملکرد (هکتار / تن)	
		آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم
غلات	گندام	۱۰	۲۰۰	۲۱۰	۲۰	۱۰۰۰	۱۰۲۰	۲	۵
	جو	۱۰	۸	۱۸	۳۰	۱۶	۴۶	۳	۲
	ذرت	-	-	-	-	-	-	-	-
جمع غلات		۲۰	۲۰۸	۲۲۸	۵۰	۱۰۱۶	۱۰۶۶	۵	۷

-	۹	۲۷۰	-	۲۷۰	۳۰	-	۳۰	سیب زمینی	سبزیجات
-	۲۵	۵۰۰۰	-	۵۰۰۰	۲۰۰	-	۲۰۰	پیاز	
-	۲۷	۸۱۰۰	-	۸۱۰۰	۵۰۰	-	۳۰۰	گوجه	
-	۳	۴۵	-	۴۵	۱۵	-	۱۵	بادمجان	
-	۲	۲۰	-	۲۰	۱۰	-	۱۰	سیر	
-	۲	۱۰	-	۱۰	۵	-	۵	فلفل	
-	۲	۴۰	-	۴۰	۲۰	-	۲۰	بامیه	
-	-	-	-	-	-	-	-	هویج فرنگی	
-	۲	۴	-	۴	۲	-	۲	شلغم	
-	۳	۲۱	-	۲۱	۷	-	۷	سایر سبزیجات	
-	۷۵	۱۳۵۱۰	-	۱۳۵۱۰	۷۸۹	-	۵۸۹	جمع سبزیجات	
۲	۳۰	۷۵۰۸	۸	۷۵۰۰	۲۵۴	۴	۲۵۰	خریزه	محصولات جالیزی
								طالبی	
								وگرمک	
۳	۳۰	۳۰۰۰۶	۶	۳۰۰۰۰	۱۰۰۰۳	۳	۱۰۰۰۰	هندوانه	
-	۷	۳۵	-	۳۵	۵	-	۵	خیار	
۵	۶۷	۳۷۵۴۹	۱۴	۳۷۵۳۵	۱۰۲۵۹	۷	۱۰۲۵۵	جمع جالیزی	
-	۲۰	۴۰۰۰	-	۴۰۰۰	۲۰۰	-	۲۰۰	یونجه	نام

محصولات							
-	-	-	-	-	-	-	شیدر
-	-	-	-	-	-	-	ذرت علوفه
-	۱۸	۵۴۰۰۰	-	۵۴۰۰۰	۳۰۰۰	-	سورگوم
-	۳۸	۵۸۰۰۰	-	۵۸۰۰۰	۳۲۰۰	-	جمع نبات علوفه ای
نام محصول							
-	-	-	-	-	-	-	وسمه
-	-	-	-	-	-	-	زیره
-	-	-	-	-	-	-	چای ترش
-	-	-	-	-	-	-	حنا
-	-	-	-	-	-	-	سایر گیاهان دارویی
-	-	-	-	-	-	-	جمع گیاهان دارویی

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان کنارک (۱۳۹۴)؛

کشور ایران، دارای شرایط آب و هوایی متنوعی می باشد، ۱۱ اقلیم از ۱۳ اقلیم جهانی، که این امر خود موجب تنوع رشد گیاهان مختلف از جمله گیاهان دارویی شده است. استان سیستان و بلوچستان به دلیل برخورداری از تنوع اقلیمی، محل و رویش گاه طبیعی تعداد زیادی از گیاهان دارویی می باشد. از بین ۲۹۵ گونه ی گیاه دارویی که در سطح استان جمع آوری شده ۱۹۰ گونه از لحاظ نیاز اکولوژیک در کشور هند مشترک هستند که این نشان از دامنه ی سازگاری بالای این گونه های با ارزش با شرایط محیطی مختلف دارد که با کشت گونه های مستعد گیاهان دارویی در دو فصل زراعی (پائیز و بهار) اولاً گامی در جهت تغییر در الگوی کاشت، ثانياً افزایش درآمد کشاورزان منطقه و توسعه کارپافرینی و ثالثاً گامی در حفظ و نگهداری ذخایر ژنتیکی گیاهی منطقه برداشته شود. استان سیستان و بلوچستان با تولید ۶۲۲۳ تن گیاهان دارویی از میزان کل ۶۵۸۷۶ تن تولید شده در کشور موفق به اخذ رتبه دوم در بین استان های کشور شده است. در این بین بخش زرآباد که یک منطقه حاصلخیز برای کشت گیاهان دارویی است استفاده نشده و فرصت های کارآفرینی در این بخش به صورت دست نخورده و بکر مانده است.

جدول ۲. آمار محصولات باغی بخش زرا آباد

عملکرد (هکتار/تن)		عملکرد (کیلوگرم در هکتار)			سطح زیر کشت (هکتار)			نام محصولات	
۲	۴	جمع	دیم	آبی	جمع	دیم	آبی	خرما	
۲	۲۰۰	۵۰۰	۳۰۰	۴۰۰	۲۵۰	۱۵۰	۱۰۰		
تن/سال									
					زیتون			میوه های نیمه گرمسیری مرکبات	
					پرتقال				
					نارنگی				
۱۰۰					لیمو ترش				
۱۰۰					لیموشیرین				
					نارنج				
					انار				
					انجیر				
۲۰۰					جمع مرکبات				
					جمع میوه های نیمه گرم سیری				
عملکرد (هکتار/تن)	عملکرد (کیلوگرم در هکتار)	سطح زیر کشت (هکتار)		نام محصول					
۵۰	۱۲۵۰۰۰	۲۵۰۰		موز					
۱۲	۱۳۲۰	۱۱۰		انبه					

-	-	-	پاپایا	میوه های گرمسیری
۱۲	۱۲۰۰	۱۰۰	انواع کنار	
۱۱	۱۱۰۰	۱۱۰	چیکو	
-	-	-	تمبرهندی	
۵	۱۰۰	۲۰	نارگیل	
۱۵	۱۸۰۰	۱۲۰	گواوا	
۷	70	10	سایر میوه های گرم سیری فالس، سبتایل و ...	
۱۱۲	۱۳۰۵۹۰	۲۹۷۰	جمع کل	
8		۲۰	محصولات گلخانه ای	
-		-	گل شاخه بریده (گلخانه ای)	
۲۰		۲۰	جمع کل	

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان کنارک (۱۳۹۴)؛

دام و طیور:

پوشش دامی غالب زرآباد در سال ۱۳۹۴، گوسفند و بره، بز و بزغاله با میزانی بالغ بر یک ۱۳۰۰۰. هزار راس بوده است سایر پوشش دامی بخش در همتن سال ۵۰۰۰ هزار راس گاو و گوساله، نزدیک به ۴۵۰۰ هزار نفر شتر بوده است. بخش زرآباد با داشتن باغات وسیع، آب و هوای نیمه خشک و گونه های خاص گیاهی یکی از نواحی مستعد پرورش گاو و شتر می باشد.

جدول ۳. وضعیت دام بخش زراآباد

نوع دام	گوسفند و بره (راس)	بز و بزغاله (راس)	گاو و گوساله (راس)	و شتر (نفر)	گاومیش (راس)	تک سیمان (راس)	واحد دامی
تعداد	۷۰۰۰	۶۰۰۰	۵۰۰۰	۴۵۰۰	۰	۰	۰

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان کنارک (۱۳۹۴)؛

با توجه به آمار ارائه شده از تعداد دام و گروه شاغلین در زیر بخش دام پروری می توان، مدعی شد که یکی از مهم ترین زیر بخش های تولیدی در بخش کشاورزی زیر بخش دام است. در بخش زراآباد به دلیل نوع و کیفیت مراتع و دشت بودن منطقه، بیش ترین تعداد از مجموع دام های کوچک را بز و بزغاله تشکیل می دهد. در مقایسه با شهرهای دیگر استان، گاو داری در این ناحیه رواج چندانی نداشته و از دام های بزرگ شتر حائز اهمیت بوده و این ارزش با افزایش تقاضای بازار در خارج استان رو به افزایش گذارده است.

جدول ۴. میزان تولید فرآورده های دام و طیور زراآباد

میزان تولید	گوشت قرمز	گوشت مرغ	تخم مرغ	عسل	شیر
۱۲۰ تن	-	-	-	۲۵۰ لیتر	۴۰ تن

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان کنارک (۱۳۹۴)؛

فرصت های کارآفرینی

شناسایی فرصت و عملی کردن آنها در یک جامعه اقتصاد را رونق می دهد و اشتغالزایی را برای مردم منطقه به ارمغان می آورد در بخش زراآباد ظرفیت های در بخش کشاورزی وجود دارد که می توان با مدیریت صحیح این ظرفیت ها را به چندین برابر افزایش داد، برای نمونه در بخش کشاورزی می توان با تولید کارخانه ی کارتن سازی برای بسته بندی موز، تولید آب میوه های از انبه، موز، طالبی، هندوانه و ... فرصت های کارآفرینی ایجاد کرد برای افزایش ظرفیت محصولات کشاورزی حمایت دولت، امکانات، زیرساخت ها، تحصیلات کسب و کار، آموزش مهارت های کارآفرینی و غیره روش های هستند تا کارآفرینی در منطقه به وجود آید. در جداول زیر افزایش ظرفیت محصولات کشاورزی با روش های ایجاد کارخانه، طرح کسب و کار و غیره. ... توضیح داده شده است.

جدول ۵. فرصت های کارآفرینی برای افزایش تولید محصولات کشاورزی

محصولات کشاورزی	ظرفیت موجود (سال / تن)	فرصت های بالقوه	روش ها
هندوانه 	۱۲۰۰۰۰	150000	۱- طراحی در سایزهای مختلف (مکعبی، مثلثی و...)؛ ۲- تولید هندوانه در رنگ های متفاوت؛ ۳- راه اندازی کارخانه تولید انواع آب میوه با طعم هندوانه، ساندیس، شربت و غیره؛ ۴- پرورش هندوانه با طعم آناناسی؛ ۵- ایجاد کارخانه بستنی با طعم طالبی، شیرطالبی؛ ۶- استفاده از تخم هندوانه برای مصارف خوراکی؛ ۷- تولید نوشیدنی بر پایه دانه خربزه و طالبی و استفاده روغن حاصل از دانه خربزه؛ ۸- ایجاد و توسعه شبکه های کارآفرینی؛ ۹- صادرات به کشورهای حوزه خلیج فارس، عراق، افغانستان و پاکستان؛ ۱۱- تولید هندوانه گلخانه ای؛ ۱۲- آموزش فنی- حرفه ای کشاورزی؛ ۱۳- حرکت به سوی رقابتی کردن بازار هندوانه، ۱۴- ضرورت احیا مرکز تحقیقات کشاورزی؛ ۱۵- تحصیلات کسب و کار
طالبی 	2000	10000	
موز 	۵۰۰۰۰ تن	۸۰۰۰۰ تن	۱- راه اندازی کارخانه شیر موز، بسکویت و شکلات موز، چیپس موز؛ ۲- تولید کارتن سازی و کود کشاورزی از برگ ها و شاخه

<p>ی موز؛ ۳- ایجاد کارخانه پودر موز برای کرم های آرایشی؛ ۴- تهیه کیک خانگی با طعم موز و گردو؛ ۵- تولید انواع دارو با خواص دارویی و درمانی موز؛ ۶- تسهیلات و امکانات فیزیکی (زیرساخت های فیزیکی، نهادهها و مواد اولیه مورد نیاز، جاده، مخابرات، حمل و نقل و...؛ ۷- طرح تولید موز گلخانه ای؛ ۸- استراتژی هایی در جهت به کارگیری تکنولوژی و شیوه های جدید تولید در محصول موز؛ ۹- تحصلات کسب و کار</p>			
<p>۱- راه اندازی کارخانه آب انبه، شیر انبه؛ ۲- تولید ترشی از انبه های نارس و کوچک؛ ۳- وام ها و مشوق های مالیاتی کم بهره؛ ۴- استراتژی هایی برای نفوذ در بازار و یا ایجاد بازار جدید؛ ۵- آموزش مهارت های تولید انبه با روش جدید و کم هزینه در بخش آب و کود؛ ۶- تولید فرآورده های مختلفی از انبه مانند مربا، کمپوت، عصاره و انواع مختلف چاشنی ها؛ ۷- استفاده از مغز هسته انبه به صورت پودر برای مصارف خوراکی؛ ۸- تولید بسته بندی شیک و استاندارد که جریان هوا و رطوبت رعایت شود؛ ۹- تولید گیاه دارویی از گل انبه سرد و خشک برای رفع اسهال، تقویت پوست و دندان ضد باکتری؛ ۱۰- استفاده از انبه برای درست کردن یخمکها و بستنی ها، میلک شیک ها (مخلوط بستنی با شیر کاکائو)، آب میوه، انواع مربا، ژله ...</p>	<p>20000</p>	<p>12000</p>	<p>انبه</p> <p>www.irandrinks.org wiseGEEK</p>

<p>۱- تولید انواع داروها با لیمو ترش (قطره خوراکی، کپسول نرم خوراکی، لیمو ترش درمانی برای اعصاب، پوست و مو، تنظیم گردش خون، دستگاه گوارشی دیابتی و غیره ...); ۲- راه اندازی کارخانه آبلیمو، شربت</p>	500	200	<p>لیمو</p>
--	-----	-----	---

جدول ۶. فرصت های کارآفرینی در بخش دام و طیور

روش ها	فرصت های بالقوه	ظرفیت موجود	دام و طیور
<p>۱- کارخانه شیر، لبنیات؛ ۲- کارخانه کشتارگاه؛ ۳- کارگاه علوفه؛ ۴- تولید کود حیوانی؛ ۵- ایجاد طرح کسب و کار؛ ۶- صادرات گوشت قرمز به اقساط نقاط کشور؛ ۷- برای افزایش قدرت باروری در گوسفندان و تولید بره هایی با ماندگاری بیشتر روش های مختلفی به کار می رود:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ پایین آوردن سن در اولین زایش؛ ➤ بیش از یک بار زایش در سال؛ ➤ افزایش درصد دوقلو زایی؛ ➤ افزایش تعداد بره های از شیر گرفته شده؛ ➤ اصلاح نژاد. 	1000	5000	گاو و گوساله
			بز و بزغاله
	15000	7000	گوسفند و بره
	9000	4500	شتر
<p>۱- صادرات گوشت خرگوش به سایر کشورها؛ ۲- تولید پشم؛ ۳- استفاده از ناخن این</p>	۲۰۰۰	-	خرگوش

مرغداری	۱۰۰۰۰	۴۰۰۰۰	۱- طرح کسب و کار؛ ۲- مهیا کردن شرایط وام کم بهره؛ ۳- کم کردن مراحل مجوزگیری
شترمرغ	-	۱۰۰۰	۱- صادرات تخم و گوشت شترمرغ به کشورهای هم جوار؛ ۲- استفاده تزئینی از پوست تخم شتر مرغ؛ ۳- استفاده از روغن شترمرغ برای تولید محصولات حفاظت کننده پوست، مو و لوسیون های برطرف کننده درد؛ ۴- کارگاه تولید کود از ضایعات شتر مرغ برای کشاورزی؛ ۵- فراهم کردن وام های کم بهره و طولانی مدت دولت برای سرمایه گذاری

مأخذ: یافته های تحقیق (۱۳۹۵)

ضرورت احیا مرکز تحقیقات کشاورزی

با توجه به اینکه این بخش دارای شرایط ویژه ای به لحاظ اقلیمی، خاک، آب، تغییرات دمایی و تنوع محصولات گرمسیری است و توسعه کشاورزی آن نیز مستلزم برنامه ریزی دقیق و گذر از روشهای سنتی به سوی روشهای نوین است باید این مرکز هر چه سریعتر احیاء شود. از آنجایی که شرایط کشاورزی بخش زراآباد بیشتر مشابه کشورهای هند و پاکستان و سایر کشورهای شرق آسیا است احیای این مرکز می تواند بستر همکاری های بیشتر با مراکز علمی و تحقیقاتی کشورهای یادشده را فراهم کند و یاریگر کشاورزان منطقه برای کاشت محصولات گرمسیری مانند موز، انبه، نارگیل، گواوا، آناناس و سایر میوه های گرمسیری باشد. همچنان بسته بندی و درجه بندی میوه ها توسط کشاورزان به صورت سنتی و در کارتن های خارجی انجام می شود که این موضوع علاوه بر ایجاد آسیب فرهنگی موجب گمنام ماندن بخش زراآباد شده است، به گونه ای که اکنون محصولات این منطقه در بسته بندی خارجی عرضه می شود، که می توان با راه اندازی یک کارخانه کارتن سازی کارآفرینی را بیش از پیش توسعه داد.

نتیجه گیری

کارآفرینی ابزاری برای تحقق برنامه های اشتغال زایی، عامل ترغیب و تشویق سرمایه گذاری، ایجاد و گسترش بازارهای جدید، عامل تحریک و ساماندهی منابع و استفاده اثربخش از آن، عامل ارتباط و یکپارچگی بازارها، ترکیب و مهیا کردن عوامل تولید، فقرزدایی، تقویت تشکل های غیردولتی و غیره ... است. هم چنین کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه های جدید در توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی با هدف کاهش شکاف شهر- روستا، برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی است و ابزاری مهم به توسعه پایدار به شمار می رود. در این میان، بستر طوری آماده شود که مسئولین و متولین توسعه روستایی و کشاورزی با در پیش گرفتن رفتارهای تقویت کننده فرهنگ نوآوری، خلاقیت و ریسک پذیری فرصت سازی برای رشد همزمان کشاورزان، تقویت تعهد و مسئولیت پذیری آنان

تشکیل گروه های کاری و استقبال از کار چالش برانگیز، به کشاورزان در انتخاب شیوه های انجام کارها، آزادی عمل و اختیار کافی داده و ارایه طرح و ایده های جدید کشاورزان را مورد تشویق و حمایت قرار دهند. بنابراین، می توان نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه های توسعه برای توانمند سازی و ظرفیت سازی در راستای دستیابی به توسعه کارآفرینی است. بنابراین، کشاورزی از بخش های پایه و اساسی اقتصاد روستا و کشور و زمینه ساز رشد و توسعه آن است. رشد و توسعه بخش کشاورزی زمینه های لازم برای رشد و توسعه دیگر بخش ها را فراهم می سازد و بدون آن، عوامل و نهاده های لازم برای فعالیت سایر بخش های اقتصادی فراهم نمی شود. بررسی ها نشان داد، که روستایی های بخش زراعت نیازمند یک مرکز تحقیقاتی، راه اندازی کارخانه هایی برای تولید کاتر، تولید آب میوه انبه، موز، و هندوانه و و همچنین تعاونی ها و حمایت دولت از کارآفرینان، امکانات و زیرساخت ها برای توسعه کارآفرینی ضرورت دارند.

پیشنهادات

(۱) باید وضعیت نیروی انسانی و توانمندی های فعلی و نارسایی های فعلی بخش کشاورزی را از بعد کارآفرینی شناسایی نمود. در این رابطه دید نظام مند ضرورت دارد تا تعادل و پایداری سیستم کشاورزی و تعامل آن با سایر سیستم های اجتماعی و اقتصادی جامعه به هم نخورد:

(۲) ایست زیرساخت های مناسبی را برای این کار فراهم نمود. زیرا اولین اصل مهم در توسعه کارآفرینی در سطح کلان، توسعه زیرساخت ها است:

(الف) سیاست های دولت در بخش کشاورزی:

- اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه ریزی های توسعه
 - حرکت به سوی رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی
 - کاهش / حذف و یا بازنگری در قوانین صادرات و واردات محصولات و نهاده های کشاورزی
 - تقویت بخش های تولید، ارزش افزوده، و خدمات کشاورزی
 - متنوع سازی فعالیت های کشاورزی و کشاورزی جایگزین
- (ب) شرایط اقتصادی - اجتماعی:

- بکارگیری و توجه به "الگوهای نقش" موفق (کشاورزان کارآفرین)
- استفاده از مشوق های اقتصادی و وام های مناسب و کم بهره

(ج) آموزش

- آموزش فنی - حرفه ای کشاورزی
- آموزش مهارت های کسب و کار
- توسعه و تقویت خصوصیات و مهارت های کارآفرینانه
- برنامه های کوتاه مدت آموزش کارآفرینی برای گروه های مختلف کشاورزان
- پرورشگاه ها و پارک های فناوری

(د) حمایت های مالی و غیرمالی

- برنامه های مشاوره ای
- ایجاد و توسعه شبکه های کارآفرینی
- نظام و شبکه اطلاعاتی کارآفرینی
- تحقیق و توسعه
- وام ها و مشوق های مالیاتی

- تسهیلات و امکانات فیزیکی (زیرساخت‌های فیزیکی، نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز، جاده، مخابرات، حمل و نقل و...)
 - (۳) باید به توسعه سخت افزارها و نرم افزارهای مورد نیاز جهت اجرای مکانیزم‌های مورد نظر فعالانه همت ورزید.
 - (۴) استراتژی‌هایی به منظور تولید محصولات جدید جهت ارائه به بازار؛
 - (۵) استراتژی‌هایی جهت ارائه خدمات جدید کشاورزی به جامعه؛
 - (۶) استراتژی‌هایی برای نفوذ در بازار و یا ایجاد بازار جدید؛
 - (۷) استراتژی‌هایی جهت راه اندازی یک کسب و کار جدید وابسته به کشاورزی. این کسب و کار می‌تواند در بخش فعالیت‌های درون مزرعه‌ای، فعالیت‌های مربوط به فرآوری و صنایع تکمیلی کشاورزی با هدف تولید ارزش افزوده به محصولات کشاورزی و یا فعالیت‌هایی در خارج از مزرعه و در بخش خدمات کشاورزی صورت پذیرد؛
 - (۸) استراتژی‌هایی در جهت به کارگیری تکنولوژی و شیوه‌های جدید تولید در کشاورزی.

منابع

۱. احمدپور داریانی، محمود، ۱۳۸۰. کارآفرینی " تعاریف، نظریات و الگوها"، تهران، انتشارات پردیس.
۲. احمدپور داریانی، م. جمالی، ب. و قاسمی، ا. ۱۳۹۱. کتاب جامع کارآفرینی، کتابخانه فرهنگ، چاپ دوم، تهران.
۳. ایمنی قشلاق، سیاوش و هاشمی سعید، (۱۳۸۸) «نقش کارآفرینی در توسعه پایدار گردشگری» ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی، شماره ۱۰۷ - ۱۰۶.
۴. بهرامی زاده، ع، صفری، آ، ناظم تقوی، س. ۱۳۸۹. توسعه روستایی و کار آفرینی روستایی (آمریکا، چین، مالزی، هند)، دانشگاه جامع عمی کاربردی مرکز آموزش عالی علمی کاربردی جهاد دانشگاهی مشهد.
۵. جمینی، د. تقدیسی، ا. جمیشدی، ع. ۱۳۹۳. شناسایی راهبردهای توسعه اشتغال در مناطق روستایی با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: دهستان بدر، شهرستان روانسر). فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی. ۱. ۴. ۱۴۹-۱۳۳.
۶. جهاد کشاورزی شهرستان کنارک، و زراباد (۱۳۹۴)
۷. رضوانی، محمد رضا و نجارزاده، محمد (۱۳۸۷)، بررسی و تحلیل زمینه های کارآفرینی روستاییان در فرآیند توسعه نواحی روستایی، توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره دوم، صص ۱۶۱-۱۸۲.
۸. رکن الدین افتخاری، ع. سجاسی قیداری، ح. ۱۳۸۹. توسعه روستایی با تاکید بر کارآفرینی (تعاریف، دیدگاه‌ها، تجربیات). سمت. تهران.
۹. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، سجاسی قیداری، حمدالله، و سید حسن رضوی (۱۳۸۹)، راهبرد های توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی: «مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خدابنده»، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۵۱، تهران، صص ۲۹-۱.
۱۰. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، طاهر خانی، مهدی و سجاسی قیداری، حمداله (۱۳۸۸)، «تحلیل ابعاد و عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خدابنده، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۵۱، تهران، صص ۷۲-۴۳.
۱۱. سازمان برنامه و بودجه. ۱۳۸۵. سند تلفیقی اسناد توسعه‌ای برنامه اول تا چهارم توسعه اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
۱۲. قره‌باغیان، مرتضی، ۱۳۷۳، اقتصاد رشد و توسعه، جلد دوم، تهران: نشر نی.
۱۳. میرمیران، جلیل، ۱۳۸۴، کارآفرین جامع، چاپ اول، تهران: مؤسسه نشر کلمه

۱۴. نجفی، ب. و یعقوبی، و. ۱۳۸۳. راهکاری نوین برای کاهش فقر در جوامع روستایی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. ۴۹. (۱۳). ۱-۲۶.
۱۵. هزارجریبی، جعفر (۱۳۸۴)، کارآفرینی، تهران: پژوهشکده امور اقتصادی.
16. CADE (2006), "Phase 3: 2007–2012 mission statement, operating principles, goals and objectives". Center for Agricultural Development and Entrepreneurship Strategic Plan.
17. Heriot, Kirk C. and Campbell, Noel D. (2002), "A new approach to rural entrepreneurship: a case study of two rural electric cooperatives". Available on: <http://usasbe.org/knowledge/proceedings/proceedingsDocs/USASBE2005PROCEEDINGS-hERIOT%2030.pdf>.
18. Kayne, J. (2002), "Discussion Starter: Decoding the Entrepreneurship Genome". in Rural America. Washington, D. C.: National Center for Rural Entrepreneurship.
19. Lordkipanidze, M., Brezet, H., Backman, M., 2005, The Entrepreneurship Factor in Sustainable Tourism Development, Journal of Cleaner Production No.13, PP. 787- 798.
20. Mohapatra, S., Rozelle, S. and Goodhue, R., 2007, The Rise of Self- employment in Rural China: Development or Distress, World Development, Vol. 35, No.1, PP. 163- 181.
21. Molenhuis, J. (1996), "Agri-entrepreneurship: Opportunities in Nova Scotia". Farm Business Management and Economics. Vol. 6, No. 8.
22. Petrin, T., 1994, Entrepreneurship as an Economic Force in Rural Development, Keynote Paper.
23. Reagan, B. (2002), Are High-Growth Entrepreneurs Building the Rural Economy? Kansas City: Federal Reserve Bank of Kansas City.
24. Verheul, I. et al. 2001, An Eclectic Theory of Entrepreneurship, Tinbergen Institute Discussion Paper Institute for Development Strategies, Indiana University.